

راههای کاروان رو قدیمی در ارتفاعات مرکزی ایران و در امتداد حاشیه صحراهای بزرگ لوت و کویر و نزدیک به چشمه‌های طبیعی و قنات‌ها و آبگیرهایی که از مانده‌های باران پاییزی پر شده‌اند و نیز از کنار پناهگاه‌هایی که برای کاروانیان و یاسافرینی که به تنهایی و یا با همراهان مسافرت میکنند مانند چاپارها و همچنین از کنار بناهای ویژه مستحفظین راهها میگذشته است . البته در سایر مناطق کوهستانی ایران نیز تقریباً " درهمه جا این راهها دیده میشوند . بخصوص تعداد بناهای وابسته به راههای کاروان رو در مسیرهایی که دهکده‌ها با فاصله دور از یکدیگر قرار دارند و نمیتوانند در موقع بروز حوادث طبیعی یا وقایع مسافرت بمناسبت بعد مسافت کمکی برای مسافرین باشند فوق العاده زیاد است . توسعه راهها و رونق اقتصادی و مقاصد نظامی تدریجاً " یا باعث اضمحلال راههای کاروان رو بویژه در اطراف شهرهای بزرگی مانند تهران ، اصفهان ، مشهد ، شیراز ، تبریز و قزوین شده است و مانند مشهد و قم نیز تدریجاً " از صورت کاروان روبه جاده پرفت و آمد تبدیل شده‌اند (نقشه ۱ و ۲)

سیاحان اروپایی و پیش از آنها جغرافی دانان عرب اطلاعاتی درباره کاروانسراها و راههای کاروان روی ایران از خود بجا گذاشته‌اند (۱) . مخصوصاً " بناهای حاشیه کویر برای جغرافی دانان و زمین شناسان جالب توجه بوده و ما بخاطر مطالعاتی که انجام داده و اطلاعاتی که از آنان درباره راههای قدیمی و بناهای وابسته به آنها باقی مانده است باید متشکر باشیم (۲) .

ماکسیم سیرو در ۱۹۴۹ یک نقشه از محل کاروانسراهایی که تا آن زمان در ایران شناسایی شده بودند بایک نوع تقسیم بندی از لحاظ زمانی و فرم همراه با طرحهایی از کاروانسراهای منتخب منتشر کرده است (۳) .

سیرو بعداً " این کار را در مورد راههای قدیمی اطراف اصفهان نیز در سال ۱۹۷۱ انجام داده است (۴) .

نقشه شماره ۱ از برداشتهای ماکسیم سیرو و گزارشهای مبتنی بر

۳۳۱۱ - ۵۶۸

راههای کاروان رو در ایران *

ولف رام کلایس

ترجمه : علیرضا مهینی

* ARCHAEOLOGISCHE MITTEILUNGEN
AUS IRAN
HERAUSGEGEBEN VOM DEUTSCHEN
ARCHAEOLOGISCHEN INSTITUT
ABTEILUNG TEHERAN
NEUE FOLGE BAND 10 1977

سایر اطلاعات موجود تهیه شده است .

تا امروز از حدود ۳۳۵ کاروانسرا و رباط بزرگ و کوچک و یا توقفگاه کاروانیان فقط از ۱۵۴ بنا اندازه‌گیری و نقشه‌برداری شده است (نقشه ۱ - مربعهای سیاه) .

هنوز قسمت مهمی از این بناها مورد مطالعه قرار نگرفته‌اند و وظیفه ما در آینده نقشه‌برداری از بناهایی که قبلاً " روی آنها مطالعه شده نیست بلکه کار ما در آینده مطالعه در مورد راههای کاروانرو بخصوص قسمت‌هایی است که هنوز هم آثار آنها در کنار خرابه کاروانسراها یا دامنه کوهها دیده میشوند .

مهمترین راههای کاروان رو در نقشه نشان داده شده‌اند . اما بدیهی است که آنچه در نقشه دیده‌میشود همه راه‌های نیستند . بنابراین نقشه را نمیتوان کامل و بی‌عیب فرض کرد .

در این نقشه بناها بدون در نظر گرفتن زمان ایجاد یا بزرگی و کوچکی و یا مهارتهای هنری نشان داده شده‌اند اما باید در نظر داشته باشیم که تاریخچه ایجاد کاروانسراها در ایران به قبل از اسلام و زمان ساسانیان میرسد که تا پایان قرن نوزدهم نیز ادامه داشته است . در مورد راههای مربوط به قرون وسطی یا عصر جدید کافی است که فقط روی نقشه نشان داده شوند و اختلاف تاریخ ایجاد آنها یا انهدامشان مورد نیاز نیست اما درباره بناها به تاریخچه کامل هر یک نیاز می‌باشد (نقشه ۱)

در نقشه راههای تهران به قم نیز علامت ممیزه‌ای بین

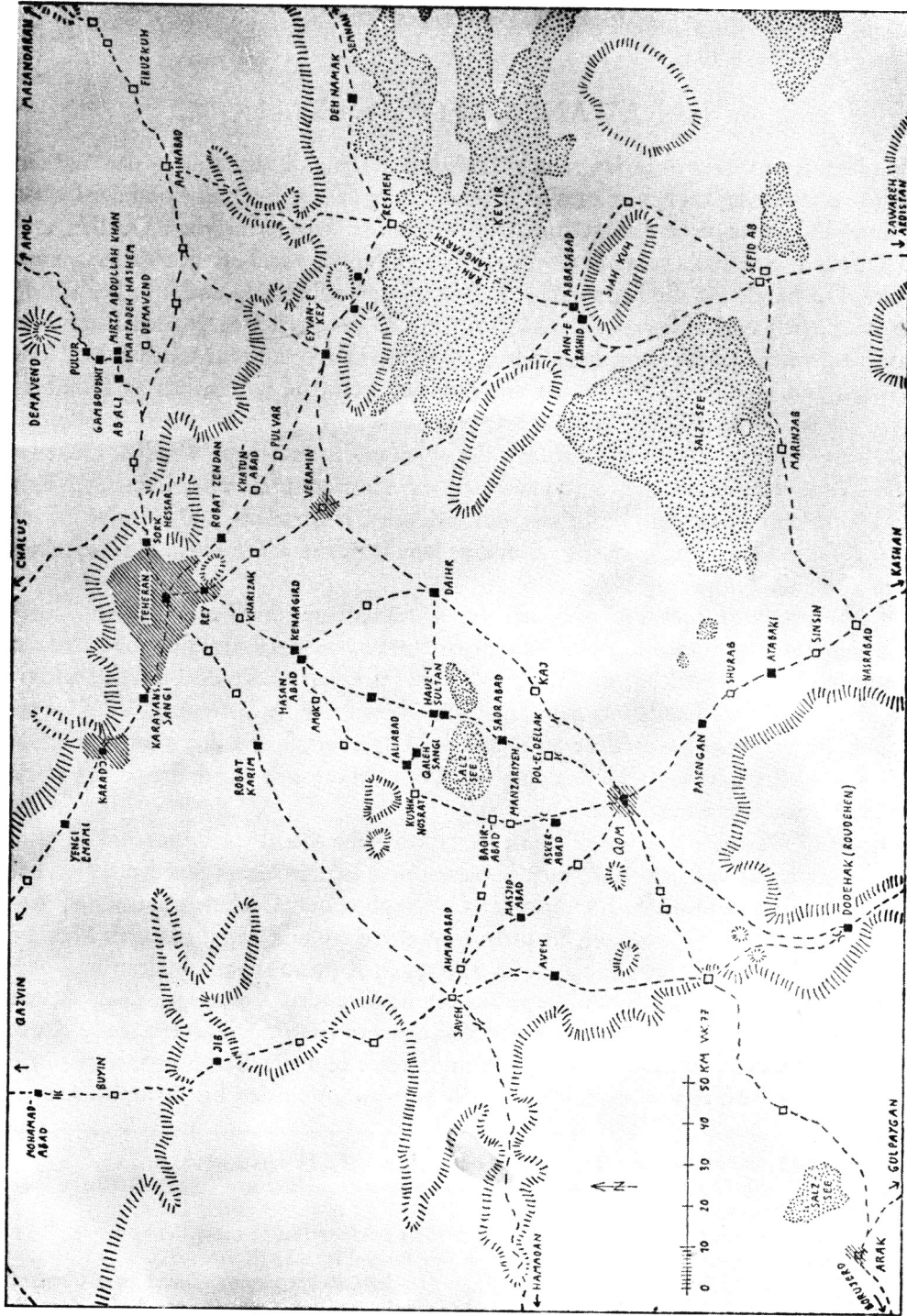
کاروانسراهای قبل از صفویه و صفویه و قاجار نگذاشته‌ایم (نقشه ۲) اما در این مسیرها آنهایی که با نقطه سیاهی داخل یک مربع نشان داده شده‌اند اندازه‌گیری و نقشه‌برداری شده‌اند و آنهایی که با مربع سفید علامت‌گذاری شده‌اند هنوز اندازه‌گیری نشده‌اند . کاروانسراهای شهری در مناطق داخل شهرهای بزرگ و کوچک علامت مخصوصی ندارند .

در روی نقشه تغییر مسیر راههای کاروانروی بین تهران و قم از طریق حوض سلطان سردار آباد و پل Dellak بعد از بوجود آمدن دریاچه نمک در سال ۸۵ - ۱۸۸۴ در امتداد رودخانه ساوه قم نشان داده شده است . بر روی قسمتی از این مسیر بین علی‌آباد و منظریه اتوبان امروزی تهران قم در سال ۱۹۷۶ ساخته شده است . یک راه مهم تر در غرب راه پادشاهی که از قزوین اولین پایتخت صفویه بطرف اصفهان پایتخت بعدی صفویه از طریق ساوه (نقشه ۲) میرفته در شرق راه دیگر پادشاهی که اصفهان را از طریق اردستان یا کاشان و کنار دریای نمک و عباس‌آباد سیاهکوه و بعد راه سنگفرش کویر بسوی گرمسار امروزی (قشلاق) و فیروز کوه بسوی کاخهای سلطنتی صفوی کنار دریای خزر در منطقه ساری وجود داشته است .

این دو راه در ساوه و گرمسار جاده بزرگ ابریشم را که از میان این دو منطقه بطرف ری میرفته قطع میکنند و با کمترین مسافت از طریق ورامین - دایر به ساوه می‌پیوندند (نقشه ۲) .

زیرنویس

- ۱- W. Tomaschek
- ۲- A. Gabriel در میان صحراهای ایران ۱۹۵۳
- ۳- ماکسیم سیرو کاروانسراهای ایران و بناهای کوچک وابسته به آنها قاهره ۱۹۴۹
- ۴- ماکسیم سیرو راههای قدیم اصفهان و بناهای وابسته به آنها

نقشه ۲ - راههای کاروانرو درمنطقه تهران قم

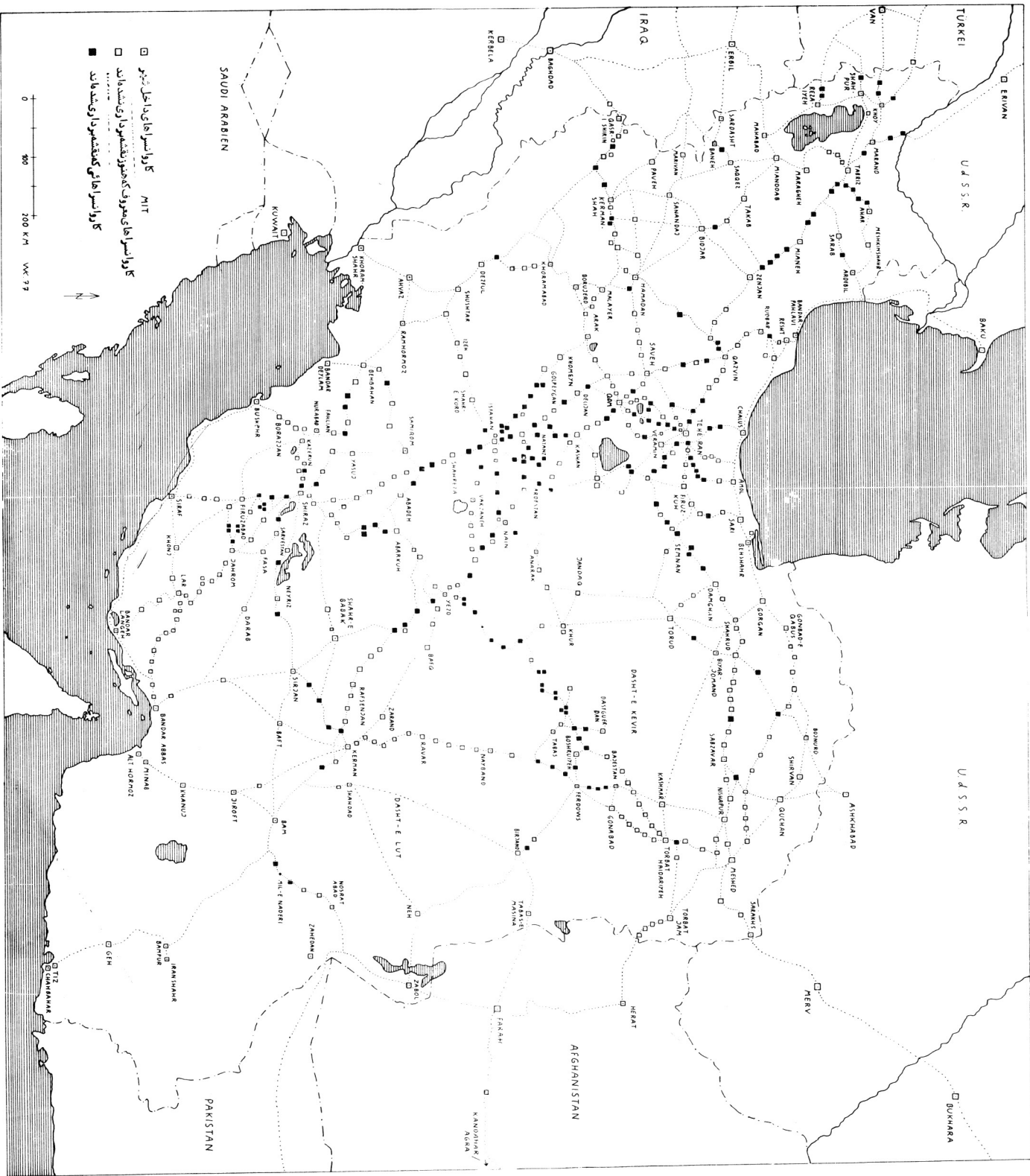

Abb. 1 Karte der Karawanenwege in Iran

نقشه ۱ - راههای کاروانی در ایران